

„DEZINFЕКЦИОНА CENTRALA“ 1915. GODINE U NIŠU

Goran Ćukić

Peći za pečenje hleba i sušare za šljive i drugo voće deo su narodne tradicije. One predstavljaju osnov iz kojeg potiče „komora na suvi topli vazduh“. Pre izbijanja epidemije pegavca u Srbiji početkom 1915. godine niko u svetu nije imao efikasno taktičko sredstvo protiv velike epidemije. Protivepidemijska mera depedikulacije tada je prvi put realizovana putem komora. Bilo je potrebno da ima valjan kapacitet i da se s njom lako rukuje. Primena suvog toplog vazduha u niškoj „dezinfekcionoj centrali“ čini da je redosled faza taktičkih rešenja depedikulacije drugačiji od promovisanog 1956. godine. Treba da bude na prvom mestu topli suvi vazduh po kriterijumima, bilo da je a) prvo nastalo taktičko sredstvo ili b) po kapacitetu uništavanja parazita obradom broja odela, posteljine itd. Ovo taktičko rešenje je na nivou najvećeg uspeha srpskog saniteta u Velikom ratu i naučni doprinos Srbije medicini sveta. Medicina je zato u sledećem svetskom ratu kod pojave pegavca već imala jedno više provereno sredstvo odbrane! *Acta Medica Medianae 2016;55(4):97-103.*

Key words: pegavi tifus, „dezinfekciona centrala“, komora na suvi topli vazduh, depedikulacija, Niš ratna prestonica, 1915. Godina

Dom zdravlja, Berane, Crna Gora

Kontakt: Goran Ćukić
Dom zdravlja Berane, Crna Gora
E-mail: epid.dz.berane@t-com.me

Uvod

Pegavac je imao 1915. godine dosta naučnih nepoznanica: nije bio izdvojen uzročnik bolesti, nije bilo dokazano kako se prenosi, nepoznat je bio način masovne depedikulacije. U toku Velikog rata epidemija pegavca zahvatila je mnoge gradove u Srbiji, pa i Niš (1, 2). Razmatrala se mogućnost postojanja „javnog kupatila“ i „depedikulacione stanice“. U Enciklopediji Niša, u poglavlju koje se bavi epidemijom pegavca 1915. godine, ne govori se o „dezinfekcionoj centrali“ (1). Ona se ne spominje ni u knjigama posvećenim Nišu „kao ratnoj prestonici“ (2), gde bi trebalo tematski da bude uvrštena.

Guelmino smatra da su faze taktičkih rešenja depedikulacije: a) topli vlažni vazduh, b) topli suvi vazduh, v) hemijski insekticidi (3). Već je ustanovljeno da je suvi topli vazduh ponuđen kao taktičko sredstvo pre dolaska puk. Hantera i upotrebe improvizacija fabričke izrade autoklava na bazi vlažnog toplog vazduha. Ocenjeno je da je bila mala upotrebljivost Subotičevog predloga, a prednost je data improvizacijama autoklava i 1956. godine Guelminovoj podeli (4, 5). Otuda je zaključeno da ako treba da Guelmina podela opstane, da je kriterijum podele faza efikasnost

nađenog tehničkog rešenja, tj. da je primena sredstva značajna protivepidemijski po broju izvedenih depedikulacija: odela, veša itd (4).

Ako se za „depedikulaciju putem suvog toplog vazduha“ ustanovi da je doprinela u savladavanju epidemije pegavog tifusa, onda ima smisla pokrenuti istraživački proces, sa krajnjim ciljem da se locira takva „instalacija“ u Nišu, da se prouči kako je sagrađena itd. Cilj bi bio da se ustanovi značaj suvih komora u suzbijanju pegavog tifusa. Ukazuje se na relativnost podela faza depedikulacije.

Metod

Primenjen je istorijsko-medicinski metod praćenja faza rešavanja naučnih problema u medicini (6, 7).

Materijal, rezultati i diskusija

A. *Suvi topli vazduh* u trenutku kada epidemija pegavog tifusa u Srbiji uzima maha, pukovnik V. Subbotić, hirurk, na lekarskom sastanku u Nišu 10. 02 1915. godine predlaže da se nedostatak dovoljnog broja autoklava nadoknadi „instalacijom“ koja eliminiše gnjide i vaške, a radi na principu suvog toplog vazduha. Smatrao je da Srbija treba da formira komisiju za suzbijanje zaraze (8).

„O predohrani od pegavca“ je naslov članka o govoru V. Subotića na sastanku lekara u Nišu. Donosi izveštaj više dnevnih novina. Jedna od njih, „Ratni dnevnik“, jezgrovito prenosi zamisao

autora: „Najprostiji oblik takve peći bio bi u zemlji izdubiti lagumčić s malim otvorom, dovoljnim da se može proći sa odelom i izdubljenim odžakom na vrhu lagumčića. Zapale se u toj šupljini drva, slama, lišće itd, pa pošto su se pod i duvarovi lagumčića dovoljno zagrejali, izvući žar i mokrov krpom obrisati pod. Spremiti roštilj od drveta, naslagati na njega (ali ne nabiti) zagađeno rublje ili odelo, i turiti unutra u lagum.“ Nije izostao ni poziv: „Naši tehničari mogli bi nacrtati nekoliko modela takvih peći, i te crteže u novinama saopštiti“ (9).

Prototip komore je tako ponuđen. Pozivom je pokazano da ima potencijala, koji će bolje biti iskorišćen ako se usavrši. To govori da je svaka ideja ozbiljno razmatrana.

Već dve nedelje potom, Srpske novine na prvoj strani donose drugi članak o komorama koje rade na principu suvog toplog vazduha (Slika 1) (10, 11).

Batut konstatuje da je u dotadašnjem toku epidemije pegavca smrtnost među obolelim lekarima 74%. Komentariše „kad je tolika smrtnost među lekarima, koji se znaju od bolesti čuvati, a u bolesti negovati i lečiti, šta će tek biti s našim prostim, neukim narodom, kad u njega zaide ta bolestina?!“ Poziva na čuvanje života koje nemilice uzima pegavac: „Branimo ih svom snagom i svim sredstvima, da nam zluradi dušmani ne likuju!“ Zajedničkom snagom na put boleštinama treba stati „da nas glasovi o pobedama na bojnom polju ne zatiču u ropcu i na samrtnom odru.“ Tu je i proklamacija „prosvećenim sinovima naroda“ da povedu borbu protiv pegavca. Vođe narodne povedite ga u smišljenu borbu: „Vi snošite veliki odgovornosti ako ne pobedimo“ (12). Batutove „vođe“ ko su? Praktičari, čelnici saniteta, naučnici ili...? (Srbija tada nije imala medicinski fakultet. Problem je bio i nedostatak

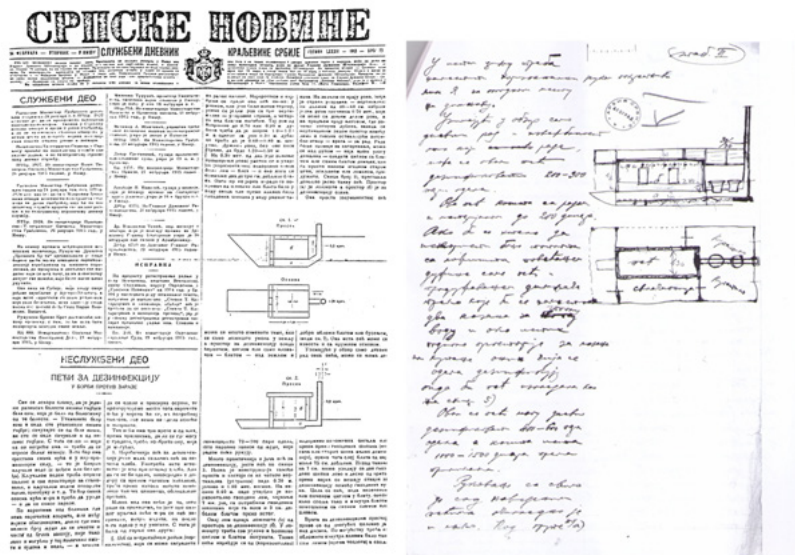
srednjeg medicinskog kadra). Nije Batut tada javno podržao Subotića, a medicina je za ispravno strategijski orijentisane nudila fabrički napravljen autoklav, ali ne kao protivepidemijsko sredstvo, jer je za druge osnovne namene (otuda dominira naziv dezinfekcija, a da se zapravo radi o dezinfekciji).

U članku „Spasavajte narod“ otvoreno se govori o najezi vašaka, najezi tifusa (...) Lekari padaju kao snoplje. Spasite narod od zaraze! Traže se mere, traže se pare da se daju za sprovođenje mera, da se lokali dovedu u red. „Spasavajte danas podanike, pa će oni vama posle budžet.“ Na istoj strani govori se o sredstvima za dezinfekciju primenjenim na železnici, da se dezinfekcija vagona vozova vrši naftalinom (13).

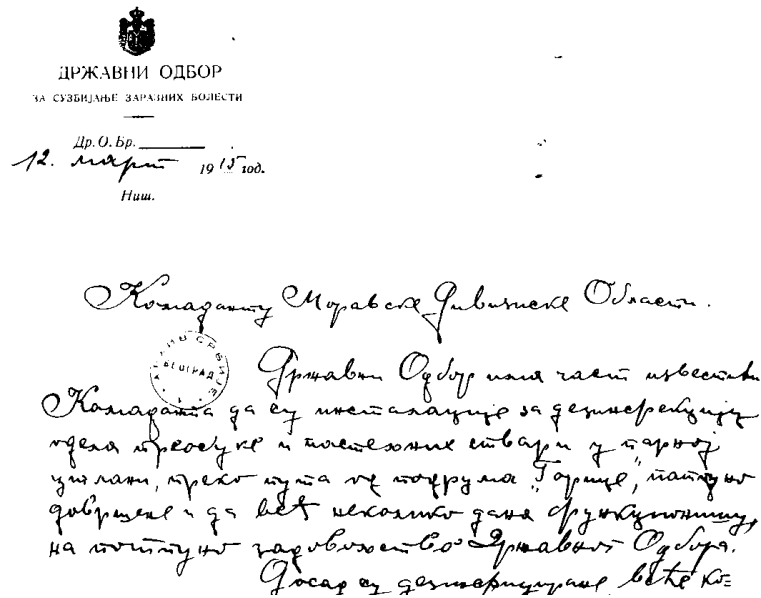
Iz Opšteg odeljenja Ministarstva građevine br. 2050 od 08. 03 1915. u Nišu, po odluci Ministarskog saveta obrazovan je Državni odbor za suzbijanje zaraznih bolesti. Informišu Srpske novine 10. 03 1915. godine da su članovi odbora, „dva lekara: Maočanin, Sondenmajer; i tri poslanika: Jovanović, Vulovović i Pavlović“ (14). Osnovna delatnost Odbora je uvođenje sanitarnog reda u Srbiji, organizacija i nabavka svih neophodnih stvari za suzbijanje zaraze.

„Pravda“ informiše da „Državni odbor za suzbijanje zaraze“ postoji kao samostalno telo i da mu je Vlada odobrila kredit. Odbor će podići barake i tri peći u Nišu. Odbor je odlučio da kupi dezinfekcione aparate i medikamente (15).

Pod naslovom „Dezinfekciona peć“ među „Dnevnim vestima“ je i informacija da se u Nišu vrše ogledi sa jednom vrstom peći kojom će se vršiti dezinfekcija. Ako se pokaže opitima da je dobra, moći će da se stane na put zarazi (16). U Arhivu Srbije nađen je rukopis članka „Peći za dezinfekciju (u borbi protiv zaraze)“ koji je

Slika 1. Peći za dezinfekciju, naslovna strana, Srpske novine 24.02 1915. godine i jedna od strana sa skicom peći dokumenta „Peći za dezinfekciju“, Arhiv Srbije (11)

Slika 2. Deo obraćanja u kome se određuje lokacija „dezinfekcione centre“

objavljen u Srpskim novinama (17) (Slika 1). Tako se doznaje da je u Nišu Državni odbor procenjivao valjanost Subotićevog prototipa i ponudio inovaciju.

U uvodu se potencira kako se svi lekari slažu da je jedini prenosilac pegavog tifusa bela vaš. U članku su prikazana četiri modela peći na vruć vazduh i njihovi načini pravljenja. Jedna je sa prekidnim radom, domaća peć za pečenje hleba i tri sa neprekidnim radom, tj. tri tipa komora na vruć vazduh sa različitim kapacitetom obrade 200-600 pari odela. „Uzimajući u obzir samo dnevni rad i uvežbanost onih koji rade, može se ovom peći dezinfikovati 200-300 pari odela.“ One veće peći dnevnog kapaciteta od 400-600 pari odela preporučuju se stalnim bolnicama po varošima. U njima se kombinuje kupanje i dezinfekcija odela. Dezinfekcija je trebalo da traje 15-20 minuta, da temperatura dostigne 110°C. Beli papir koji bi požuteo pokazuje 120°C (18). Pristupilo se realizaciji.

U Nišu je postojala „jedna velika dezinfekciona centrala sa kupatilom“, iznosi Genčić. Peći za dezinfekciju odela su bile građene po nacrtu koji je izrađen u Nišu (19). Ne kaže se kako je ova centrala nastala, ko je idejni tvorac. Ne spominje se eksplicitno prototip komore ni u kratkoj biografiji dr Subotića (20). Implicitno bi to bilo preko saopštenja o njegovom nastupanju na konferenciji saveznika.

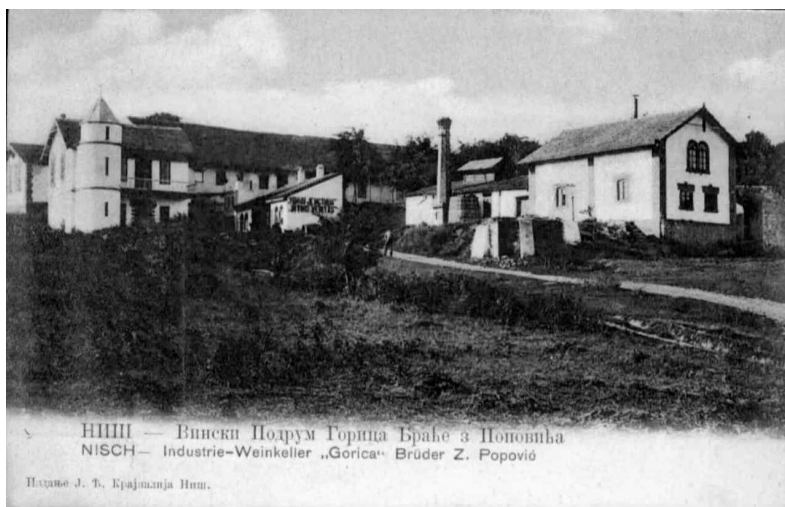
„Dezinfekcija u Nišu – napravljena velika dezinfekciona instalacija u Nišu“ je naslov sa podnaslovom koji se odnosi na suštinu. Državni odbor je finansirao gradnju. Dezinfikovano je 40.000 pari odela od sada. Tu se vrši dezinfekcija posteljine i preobuke za sve niške vojne bolnice (21).

Državni odbor je raspisima vojvodama: Stepi Stepanoviću i Živojinu Mišiću i generalima:

Pavlu Jurišiću i Mihailu Živkoviću, oglasio početak rada „instalacije za dezinfekciju“ (Slika 2). Komandantu Moravske divizijske oblasti upućeno je da „Državni odbor ima čast izvestiti komandanta da su instalacije za dezinfekciju odela, preobuke i posteljnih stvari u parnoj ciglani, preko puta podruma Gorica, potpuno dovršene i da već nekoliko dana funkcionišu na potpuno zadovoljstvo Državnog odbora.“ Očekuje se od komandanta da naredi „odmah, a najdalje u vremenu od nekoliko dana“ da se izvrši potpuna dezinfekcija svih bolnica u Nišu. Daju se uputstva za korišćenje, a obavestavaju da „instalacija može dnevno dezinfikovati 4-5000 pari odela, preobuke, čebadi itd.“ (22) (Slika 2). Ako se uzme u obzir dnevni kapacitet, uhodavanje osoblja i probni rad – „dezinfekciona centrala“ je počela sa radom 10-tak dana pre 12.03 1915. godine.

Tačna lokacija „dezinfekcione centrale“ je zagonetna. Ona približna ukazuje na Goricu u Nišu. Ali tačno gde je bila, u odnosu na „podrum Gorica“? Kako je izgledala? Krajnalijina „razglednica“ prikazuje vinski podrum „Gorica“ (Slika 3). Da li je po umetničkoj vrednosti to zasluživao takav objekat? Ako taj razlog objavljivanja nije, onda jeste neki drugi. Sa stanovišta teme, vidi se na njoj objekat koji je interesantan: on ima odlike peći (dimnjak itd.) i nalazi se iza, tj. u blizini vinskog podruma. Ali...

U razgovoru sa građanima Gorice 2015. g. saznaje se da je preko puta podruma bila stolarska radionica sa „sušarom za daske“ (Slika 4) i ona je imala dimnjak koji je usled dotrajalosti srušen itd. U Enciklopediji Niša, o zdravstvu (23) ne govori se o dezinfekcionoj centrali. U tomu (knjizi) o privredi nalazi se podatak o vinskom podrumu Svetozara Tutunovića i fabrici belih cigli – ciglani na Gorici (24). Da li je tu bila „parna cig-

Slika 3. Vinski podrum Gorica (fotografija, J. Krajnalića)

Slika 4 Predeo posle jednog veka, 28.11 2015. godine (fotografija, G. Čukić)

lana", tj. lokacija kupatila i dezinfekcione centrale? Hiršfeld je ocenio da su u Srbiji 1915. g.: „Srpski lekari, uz natčovečanske napore, bez sredstava i pomoći, počeli da organizuju, ili bolje rečeno da improvizuju aparate za suhu dezinfekciju kojima su postigli više nego sve inostrane misije zajedno" (25).

Strong zapisuje da je narod pravio improvizovane komore kopanjem udubljenja u strmeni. Onda bi postavio cigle ili kamen po osnovi i zidovima. Šupljina je imala poklopac napravljen od drveta, ili metalna vrata ako se nađu. Temperatura se merila tako što bi beo papir počeo da žuti (26). Strong je primetio da su se korisnici izvežbali da komoru upotrebljavaju tako da im odelo ne sagori. Veština je, samatrao je, posledica interesa da se savlada epidemija. (Slika 2, Slika 3, Slika 4)

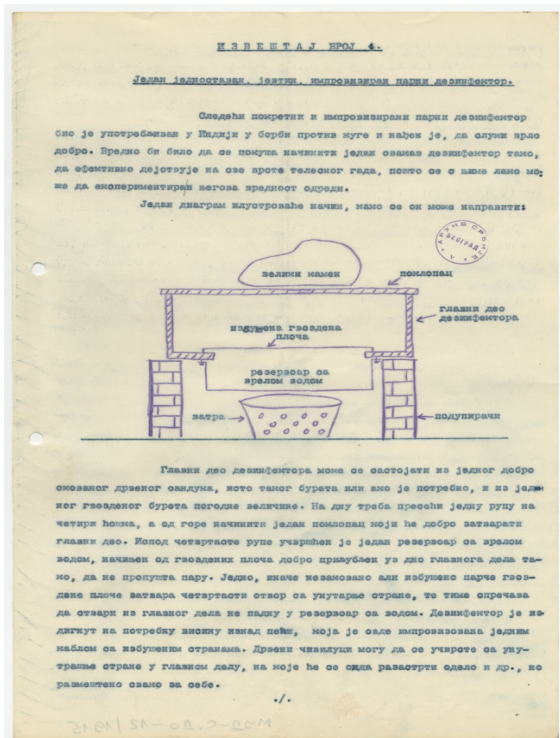
Strong je među sredstvima za suzbijanje vašljivosti tela smatrao drugim po značaju improvizovani autoklav „Srpsko bure"(26). To je drugačiji redosled faza od Guelminovog.

„Niška dezinfekciona centrala" je ubrzo zvanično počela da funkcioniše. Bila je namenjena potrebama vojske, pa i njenim brojnim bolnicama; kao i potrebama građanstva. Svečano je otvorena. Štampa obaveštava: „Dezinfekciona centrala je do sada dezinfikovala 120.000 pari odela. Kupanje je besplatno i dok se osoba okupa dezinfekcija je završena. Za jedan dan 1200 osoba može da se okupa." Otvaranju su prisustvovali prestolonaslednik, članovi Državnog odbora za suzbijanje zaraze itd (27). (Ako se 120.000 podeli sa 30, dobiće se dnevni kapacitet od 4000). Kapacitet obrade komore u Nišu je mnogo veći od zacrtanog 24.02 1915.

Subotić izlaže o svom prototipu suve komore na Konferenciji saveznika (28, 29).

B. Topli vlažni vazduh Državni odbor za suzbijanje zaraza u Nišu dobija Hanterov predlog 06.03 1915. Ponuđen je „Stamersov prototip" (Slika 5). Iz sačuvanog prevoda obraćanja izdvaja se: da je ovaj „pokretni i improvizovani parni

dezinfektor bio upotrebljavan u Indiji u borbi protiv kuge“, slika će „ilustrovati način, kako se može napraviti“, „glavni deo dezinfektora može se sastojati iz jednog dobro skovanog drvenog san-

Slika 5. Improvizovani parni dezinfektor Stammersa (30, 31)

duka, isto tako bureta, ili ako je potrebno, iz jednog gvozdеног bureta, pogodne veličine (30, 31).

Misija je prethodno bila u Nišu, a potom se uputila u Kragujevac. Otuda je Stammers došao sa idejom da bure može biti: a) metalno ili b) drveno. To je prototipno polazište – koje se dalje usavršava s ciljem da bude inovacija dostupna korisnicima kao što jednostavnija. Pristupačnost se sastojala u tome da korisnici imaju materijal za gradnju aparata i da mogu sami da ga naprave, da bi što pre otpočelo „razvašljivanje“.

Stammers nije „dobio ideju“ kada je video u Kragujevcu ispred Vojno-tehničkog zavoda praznu burad. „Porodila mu se ideja, da od bureta napravi jedan improvizovani dezinfekcioni aparat“ (19). U Kragujevcu je Stammers bio bliži realizaciji; kud su postojala brojna prazna burad – pa je moglo tako da zaživi prethodno smišljeno.

Poduhvat kojim se podržava upotrebljivost „toplog vlažnog vazduha“ je i štampanje brošura: „Kako ćemo suzbiti pegavac?“ od 21.03 1915. (32) i „Kratak uput za dezinfekciju“ od 30.03 1915. (33) Tiraž brošura bio je više desetina hiljada primeraka (34, 35).

Za razmere prisutne infestiranosti (*Phthiria-sis*) potreban je bio veliki broj uređaja za dezinfekciju. U oba slučaja, kod pristupa Subotića i

Stammersa, prethodno određena strategija im je bila ista, kao i opredeljenje za improvizacije. Radili su nezavisno. Oba pristupa je podržao deo „okruženja“– npr. Državna komisija za suzbijanje zaraze.

Skromne materijalne mogućnosti su usmeravale aktivnosti put improvizacija. Fabričke izrade autoklava, koji su upotrebljavan u bolnicama i na terenu, trebalo je učiniti široko dostupnim. Potreban je bio veliki broj aparata. Fabrička cena je bila visoka, a zavladała je njihova nestašica na tržištu (36). (Potražnja autoklava je bila povećana: bili su potrebni vojski zemlje proizvođača, čekale su narudžbine više meseci. Takvo potraživanje je uslovlilo nedostatak na tržištu i rast cena autoklava. To je značilo odlaganje kupovine i odlaganje primene koja je bila hitna).

Mali žurnal objavljuje 19. 05 1915. prilog naslova: „Kako ćemo suzbiti pegavac? Od Komisije za suzbijanje zaraze pri Vrhovnoj komandi“. U njemu se ponovo ukazuje na strategiju uništavanja vaši; a da je za to potreban a) uređaj koji radi na principu vodene pare, pokretan i nepokretan (autoklav, GČ). Insistira se na činjenici da utamanjivanje vašiju treba raditi i improvizovanim aparatima koje mogu sami građani da naprave. Ukazuje se da takve aparate izrađuje i Vojno-tehnički zavod u Kragujevcu. b) Preporučuje se i ozidana komora od 4-6 kubika prostora, komora može biti i od dasaka, obložena limom, od benziskih buradi itd (37). Ovim se zapaža da je zaživela primena većeg broja sredstava – među kojima i komora na suvi topli vazduh, i to više vrsta: nepokretne i pokretne.

Komisije (međunarodna, državni odbor ili onaj pri Vrhovnoj komandi) uključene u organizaciju suzbijanja epidemije prvo su insistirali na upotrebljivosti naprave. Bilo je bitno da 1915. g. primenom takvog sredstva makar jedan građanin manje oboli od pegavca, i da među obolelim bude jedan manje umrli. Naknadno su otvarana kao bitna pitanja, uglavnom „po gotovom poslu“: čiji je prototip, ko je i u čemu doprineo inovaciji i sl.

Zaključak

- „Dezinfekciona centrala“ je radila u Nišu od marta 1915. godine. Njeno pravljenje je podržao i realizovao Državni odbor za suzbijanje zaraze. Imala je dnevni kapacitet od 4-5 hiljada pari odela. Radilo je u njenom sastavu i kupatilo. Svečano je otvorena 17.04 1915. godine u prisustvu prestolonaslednika Aleksandra. Prva informacija da je „centrala“ počela sa radom je od 17.03 1915. godine. Do tada je već obradila 40000 pari odela. Saznaje se da je bila locirana u blizini okolini Niša – na Gorici, u blizini vinskog podruma „Gorica“.

- „Dezinfekciona centrala“ je inovirani prototip komore koji je predložio puk dr Vojislav Subotić na sastanku lekara u Nišu 12.02 1915. g. O tome je upoznato čitalaštvo više dnevnih

novina.

- O značaju „suvog toplog vazduha“ u razvašljivanju izneli su svoje mišljenje: Genčić, Hiršfeld i Strong. Pozitivni primer za prihvatanje naučno zasnovanog nekonformizma pokazao je i

Državni odbor za suzbijanje zaraze.

- Suvi topli vazduh je bio osnovno sredstvo protiv vašljivosti tela u suzbijanja epidemija pegavca i rekurensa pre upotrebe „Stamersovog bureta“ i „Srpskog bureta“.

- Putem dnevne štampe preporučivane su inovacije, pored nepokretnih, korišćene su i pokretne komore na suvi topli vazduh.

- Na istim principima se zasnivao rad sredstava za depedikulaciju, autora: Subotića i Stammersa, člana Hanterove misije. Bili su istog strateškog opredeljenja: borbom protiv vašljivosti i zamenom autoklava fabričke izrade sa improvizacijom. Taktički, jedan uređaj je bio na a) suvi topli vazduh (Subotićev prototip), a drugi b) na vlažni topli vazduh: metalno bure i drveno „Srpsko bure“ (Stammersovi prototipovi).

References

1. Vo.M. Epidemije u Nišu i okolini. Pegavi tifus – pegavac. U: Sinomović D, urednik. Enciklopedija Niša. Niš: Gradina; 1996.
2. Ozimić N. Niš ratna prestonica Srbije. Niš: Narodni muzej Niš; 2014.
3. Guelmino Đ. Pegavi tifus u Srbiji 1944/45 godine. Zbornik radova SAN XLVIII, knj. 1. Beograd; 1956.
4. Čukić G. Depedikulacija suvim toplim vazduhom na području Jugoslavije u Prvom i Drugom svetskom ratu. [Ispravka objavljena u Timočki medicinski glasnik, 2005; 30(3):156-7]. Timočki medicinski glasnik 2005; 30(2):85-90.
5. Čukić G. Golgota i medicinska epopeja 1914/1915. godine ("Specijalna epidemiologija pegavca" između 1909. i 1919. godine). Timočki medicinski glasnik 2007; 4(32):194-204.
6. Vigotski L. Problemi razvoja psihe. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva; 1996.
7. Čukić G. Da li je Batonov ustanak pratila epidemija pegavog tifusa. Zbornik radova sa VI naučno-stručnog skupa istorije medicine, farmacije, veterine i narodna zdravstvena kultura. Knj. 5. 2014; Zaječar; s. 193-7.
8. „O predohrani od pegavca“, Srpske novine, 11.02 1915.
9. „O predohrani od pegavca“. Ratni dnevnik, 12.02 1915.
10. „Peći za dezinfekciju (u borbi protiv zaraze)“. Srpske novine. Dnevni list. Niš. 24.02 1915.
11. „Peći za dezinfekciju“, MUD-S, Do 10/1915.
12. M. Jovanović-Batut. „Zajednički u borbu“ Srpske novine, 21.02 1915.
13. „Spasavajte narod“. Pravda, 19.02 1915.
14. Odluka Ministarskog saveta. Službeni deo, Srpske Novine, Niš, 10.03 1915.
15. „Državni odbor za suzbijanje zaraze“. Pravda, 16.02 1915.
16. „Dezinfekciona peč“. Pravda, 12.02 1915.
17. AS, MUD-S, Do 10/1915.
18. Peći za dezinfekciju (u borbi protiv zaraze)“. Srpske novine. Dnevni list. Niš. 24.02 1915.
19. Genčić L. Zašto je došlo do epidemije i pomora u našoj vojsci i narodu za vreme ratova 1912-1918. U: Stanojević V. urednik. Istorija srpskog vojnog saniteta. Naše ratno sanitetsko iskustvo. Beograd: VIC; 1992. s.772-89.
20. Stanojević V. Istorija srpskog vojnog saniteta. Naše ratno sanitetsko iskustvo. Beograd: VIC (prvo izdanje 1925); 1992.
21. „Dezinfekcija u Nišu“. Pravda, 17.03 1915.
22. Arhiv Srbije (AS), MUD-S, Do 10/1915., 12.03 1915.
23. Enciklopedija Niša, zdravstvo, dečija zaštita, socijalna zaštita. Niš: Gradina; 1996. s. 37-39.
24. Enciklopedija Niša, privreda. Niš: Gradina; 1996.
25. Hiršfeld L. Istorija jednog života. Beograd: Srpska književna zadruga, knj. 377; 1962.
26. Strong P, Shattuck GC, Sellards AW, Zinsser H, Hopkins GJ. Typhus Fever with Particular Reference to the Serbian Epidemic. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; 1920.
27. „Niška dezinfekciona centrala“. Pravda, 17.04 1915.
28. Soubbotitch V. A Pandemic of Typhus in Serbia in 1914 and 1915. Proceedings of the Royal Society of Medicine 1918; 11:31-7. [\[PubMed\]](#)
29. Subotić V. O pegavom tifusu u Srbiji. Ministarstvo vojno, Sanitetsko odeljenje, Pov. br. 1625, 25.04 1916., Krf, Muzej SLD, Beograd.
30. AS, MUD-S, Do 12/1915, prevod Izveštaja br. 4., prevod
31. Vidić V. Stradanje i humanizam. Valjevska bolnica 1914-1915. Izložbeni katalog. Valjevo: Međuopštinski istorijski arhiv; 2015.
32. Komisija za suzbijanje zaraze pri Vrhovnoj komandi. Kako ćemo suzbiti pegavac? Kragujevac; 1915.
33. Komisija za suzbijanje zaraze pri Vrhovnoj komandi u Kragujevcu. Kratak uput za dezinfekciju, 30.03 1915. Kragujevac; 1915.
34. Protić Đ. Srpsko bure. Vojno-sanitetski glasnik 1933; 4:198-205.
35. AS, MUD-S, Do 39/1915.
36. Vojni Arhiv, p5,k341,f6,d7 od 11.04 1915.
37. Kako ćemo suzbiti zarazu? Mali žurnal, 19.05 1915.

From the history of medicine**UDC: 618.3 -073.43: 577.112.85****doi:10.5633/amm.2016.0414s**

A „DISINFECTION STATION“ IN NIŠ IN 1915.

Goran Čukić

Primary healthcare Center, Berane, Montenegro

Kontakt: Goran Čukić
Primary healthcare Center, Berane, Montenegro
E-mail: epid.dz.berane@t-com.me

People have used and still use stoves to bake bread and use dryers for plums and other fruit. Such a tradition constitute the base of a "chamber with dry, hot air". Before the onset of the typhoid fever epidemic at the beginning of 1915, there were no effective tactical tools against large-scale epidemics, either in Serbia or abroad. As an anti epidemic measure, depedication was effectuated by the use chambers. These had to have a sufficient capacity and to be easily handled. The application of dry hot air in the Niš "disinfection station" makes the phase sequence of tactical depedication solutions different from that promoted in 1956. Dry hot air had to be in the first place due to the following: 1) it was the first tactical tool for the purpose; and b) it was most efficient in the destruction of parasites and by the number of clothing and bedding items processed. This tactical solution was the biggest success of Serbian war medicine in the Great War, and an important scientific contribution of Serbia to the world medicine. In the next world war, medicine had thus already had a valid, proven means to fight typhoid fever. *Acta Medica Medianae 2016;55(4):97-103.*

Key words: *typhoid fever, disinfection station, dry hot air chamber, depedication, Niš war capital*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) Licence